

MUĞLA'DA TAHTACI KÜLTÜRÜ

(THE CULTURE OF TAHTACI IN MUGLA)

Mehmet Naci ÖNAL¹

ÖZET

Tahtacılık bir mesleğin adıdır ve Tahtacılar Muğla'nın iki ilçesinin iki mahallesinde ve on köyünde yaşamaktadırlar. Makalenin amacı, Muğla Tahtacı kültürünü genel olarak tanımak ve bu kültürün felsefesini anlamaktır. Tahtacı kültürü ile Alevi kültürü arasında benzeşen ve ayrışan yönler bulunmaktadır. Tahtacılığın meslekî, hukukî, dinî ve mitolojik boyutları vardır.

Bu makalede Tahtacılık çerçevesinde daha önce yapılmış çalışmalar değerlendirilmiş, ayrıca yapmış olduğumuz derlemelerden yararlanılmıştır. Alan araştırmalarında görüşme tekniği kullanılmış, Tahtacı kültürü mukayese, bağlam ve tarihî olmak üzere eklektik yöntemle ele alınmıştır. Geleneğin tarihi yapısı ile günümüzdeki dokusu arasındaki süreç izlenmiştir.

¹ Doç.Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi, onaci@mu.edu.tr

Alevi-Tahtacı kültürü çok eski inançları içinde barındırır. Tahtacı Aleviliğini Alevilerden ayıran temel özelliği, bağlı olduğu “Yanyatır Ocağı”nın Hacı Bektaş-ı Veli’ye bağlanmayıp İslam öncesi döneme, Şit Peygambere kadar götürülmesidir. Alevi-Tahtacı kültürü tarihte olduğunun tersine, içe kapalı yapısını aşmıştır. Alevi-Tahtacı kültürünü Sünni kültürden ayıran temel farklılık, sözlü kaynakları referans almasıdır; benzer yönleri ise halk Müslümanlığı bağlamında İslam öncesinden taşınan ortak dokularıdır.

Anahtar Kelimeler: Muğla, Tahtacı, kültür, hukuk, ibadet, mitoloji

ABSTRACT

Tahtacılık is a name of a profession and they live in two quarters of two towns and ten villages in Muğla. The purpose of the article is to learn generally about Tahtacı culture in Muğla and understand the philosophy of this culture. There are both similarities and differences between the Tahtacı culture and the Alevi (Alaouite) culture. Tahtacılık has legal, professional, religious and mythological aspects.

The studies conducted previously within the framework of Tahtacılık were evaluated and the collected works which we had were benefited from. Interviews were used in field studies and the Tahtacı culture was covered by eclectic method in terms of comparison, context and history. The process between the culture’s historical structure and its present structure was observed.

The (Alaouite)Alevi-Tahtacı culture hosts many old beliefs. The distinctive feature which separates Tahtacı Alaouite sect from the Alaouite is their devotion to “Yanyatır Ocağı” which was not related to Bektaş-ı Veli but brought back Şit Prophet, before the Islamic period. Unlike what happened in the history, the (Alaouite)Alevi-Tahtacı culture went beyond its close inner structure. The basic feature which separates the (Alaouite) Alevi-Tahtacı culture from Sunni culture is that they take the oral sources as reference. They have also similarities in terms of public Islamism which is their common structure coming from before the Islamic period.

Key Words: Muğla, Tahtacı, culture, law, religious service, mythology

I- GİRİŞ

Alevi-Tahtacı kültürünün kökenleri İslam öncesine kadar götürülmektedir. Alevi kültürü, pek çok inancın harman olduğu VIII. yüzyıldan günümüze kadar çeşitli ritüelle birlikte taşınmıştır. Alevi kültürü Maveraünnehr Bölgesinden, İran, Irak, Suriye, Anadolu ve Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Tahtacı adı “ağaç eri” olarak tarihi kayıtlara da yer almıştır (Birdoğan 1995: 9-30; Engin 1998: 30, 61-67; Yörükân 2002: 367-429; Selçuk 2004: 27-33).

Tahtacı, Aleviliği de içine alan bir adlandırma olup kaybolan ve artık yapılmayan bir mesleğin adıdır. Muğla’da yaşayan Alevi kültürü de köy merkezlidir. İki ilçenin merkez mahallelerine yerleşim, Cumhuriyet sonrasında gerçekleşir. Bunlar Fethiye’ye bağlı Foça Mahallesi ile Ortaca’daki Cumhuriyet Mahalleleridir. Bodrum’a bağlı Kumköy, İrmene; Milas’a bağlı Kıyıkışlacık, Kuru, Pınarcık ve Yusufköy; Ortaca’ya bağlı Fevziye, Gölbaşı, Kemaliye; Ula’ya bağlı Çörüş olmak üzere on köy Tahtacı köyüdür (Büyükokutan 2005: 3-5).

Muğla Tahtacıları İzmir Narlıdere’deki “Yanyatır Ocağı”na bağlıdırlar. Muğla Tahtacılarını genel olarak Alevi kültüründen ayıran özellik, Yanyatır Ocağı’nın diğer ocaklarla herhangi bir bağının olmamasıdır (Otter ve Beaujean 1995: 1; Yörükân 2002: 155, 165; Büyükokutan 2005: 5).

Yanyatır Ocağının kökeni Çobanlı oynağına, Bağdat’tan Çukurova’ya gelip yerleşen Dur Hasan Dede’ye kadar götürülmektedir (Yörükân 2002: 151, 179). Tahtacı Dedelerinin merkezi olan “Yanyatır Ocağı”nın bir buyruğu bulunmaktadır. El yazması olan buyruğun tam adı “Hadâ Manâkîb İmam Ga-far aş-Sadık”tır. Yazıcısı Karacazade es-Seyyid Hüseyin Hüsnü Narlıdervî olup yazma tarihi 1309/1881’dir. Buyruğun özelliği özgün olmasıdır. Diğer Alevi buyrukları gibi Şah İsmail dönemine dayanmaz. Günümüzde rastlanmayan “oğlan ikrarı,” “kız ikrarı,” “ev ondalama” veya “ocak kızdırma ikrarları” yer alır. Vahdeti Vücut kuramında ve Alevi kültüründe çok iyi bilenen

dört makam (şeriat, tarikat, marifet ve hakikat) tahtacı kültüründe ayrıştır: Müsahiplik, peşinelik, aşinalık ve çığıldeşlik devreye girer (Otter 1995: 5-6).

Bir yanda Adem Peygamberin oğlu Şit Peygambere kadar giden İslam öncesi bağlar söz konusu edilirken, öte yandan Hatayi nefeslerinden ilham alınır. Anadolu Aleviliği arasındaki “Buyruk”ların Safevî döneminde Erdebil bölgesinden geldiği iddia edilmektedir. Hatayi nefesleri/deyişleri cem törenlerinde işlevsel olarak önemli bir yere sahiptir; cem törenlerine heyecan veren nefesler yer alır. Özellikle Erkân Ceminde Hatayi nefesleri çalınıp söylenir.

Hatayi mahlası ile Şah İsmail, bir yandan söylediği nefeslerle Aleviliğin biçimlendirilmesinde büyük katkılar sağlamış, diğer yandan dedeler aracılığı ile Anadolu’da etkili olmuştur. Şah İsmail’in taraftarları 1511 ve 1512’de Anadolu’da çeşitli isyanlar çıkartmışlardır (Otter 1995: 2,4; Selçuk 2004: 42). Kızılbaş ayaklanmaları, ardından Osmanlı-Safevî savaşı Alevi ve Sünni ayrışması adına, yüzyıllar sürececek büyük ve derin yaralar açmıştır. Çaldıran Savaşı sonrası Anadolu Alevi ve Tahtacı zümreleri, güvenlik amacıyla kontrolü zor olan dağlık bölgelerdeki kırsala sığınma ve yerleşme gereği duymuşlardır.

İran’ın Meşhed şehrindeki şeyh defterlerinde tahtacı isimlerinin bulunması yanında, tahtacıların Meşhed’den aldıkları beratlar da bilinmektedir. Dur Hasan Dede Horasan’a gitmiş, İmam Rıza’dan dersler almıştır. Bu yüzden onlar Hacı Bektaş-ı Veli yerine, Meşhed-i İmam Rıza’ya bağlıdırlar (Yörükân 2002: 151-153). XIII. yüzyılda Babaî isyanı dikkate alındığında, Aleviliğin Hacı Bektaş’a atfedildiği ve onun üstün mevkiisiyle sonradan örtüştürüldüğü daha iyi anlaşılır (Melikoff 1994: 148).

Alevi-Tahtacı kültürü, dört ana yönüyle öne çıkmaktadır. İlki “tahtacı” adı, ikincisi toplumun belli bir düzen içinde sağlıklı ilişkiler kurarak var olmasını sağlayan “halk hukuku” üçüncüsü kadın erkek bir arada yapılan “ibadet,” dördüncüsü ise temeli en eski dönemlere kadar dayanan “kutsal ve mitik bilgilerin yinelenmesi”dir.

II- BİR MESLEK OLARAK TAHTACILIK

Tahtacılık mesleğinin ayrıntıları, önemli ölçüde Ula ilçesine bağlı Çörüş köyünde, 1933 doğumlu Ali Tozak'tan derlenmiştir. A. Tozak'a göre, tahtacılık ustalık gerektiren bir meslektir. Bu işe meyli olan işi iyi bilen kişi işini güzel yapabirmiştir. Ustalık aletle olur, bu aletler “kolastarı, balta, bıçkı”dan ibaretrmiştir. Aletlere iyi düzen vermek gerektir, bu işi herkes beceremezmiştir. Dağdan indirilen ağaçlardan tahta kol bıçkısıyla biçilir, kol bıçkısı veya kolastarını iki kişi karşılıklı olarak çeker; biri bir taraftan, diğeri öte taratan çekerek odun biçerlermiş. El testeresine kolastar denirmiştir. Kolastarını sürmesini, düzenlemesi bilinmeyen onu ağacın içine kısıtırılır, çekilemez, ağaç kolastarı sıkarmıştır. Çaprazının uygun olması, eğesinin düzenli yapılması, baltanın rendelenmesi gerekliymiştir.

Bir zamanlar en makbul ağaç sedir ve andız ağaçları imiş, sebebi dayanıklı olmalarından kaynaklanırmıştır. Bu ağaçları eskiden büyükler biçerlermiş, kendileri bu ağaçları görmemişler. Kestane ağacı fazla makbul sayılmaz, odunu eğri büğrü çıkar, düz tahtası zor olurmuş. Yörede en çok çam ağacı kullanılmıştır.

A. Tozak'ın iki buçuk metre uzunluğunda, yirmi beş santim eninde elli tahta biçtiği günler olurmuş. Ağaçların kalınlığından çok cinsi önemli olup müşterinin nasıl bir tahta istediğine bakılırmış. Yirmi beş santim tahta elde etmek için, kırk kutunda ağaç kesmek gerekir, ağacın “dayantılı” olanı, özlü çıralı olanı aranırmış.

A. Tozak eskiden kolastarın bir başında kendisi, öteki başında karısı ile birlikte tahta biçtiklerini anlatmıştır. Hane halkı kadın erkek, çoluk çocuk hep beraber tahta biçmeye giderlermiş. İki kişi ortaklaşma usulu ile iş yapar, onlara çocukları yardımcı olur, çıra tutarlarmış. Ağaç, ormanda katıra sarılır/yüklenir ve taşınırmış. Ağaçlar eskiden, dağların eteklerinde gizliden gizliye biçilir, kalas haline getirilirmiş. Tomruktan tahtaya doğru bir işlem gerçekleştirilmiştir. Otuza yirmi beş ebatlı bir tomru(k) balta ile düzeltilir, kabukları soyulurmuş. Ortadan biçince on beşe yirmi beş olur, böylece tahta halini alırılmış.

Yünden yapılan “çırpı ipi” denilen ip kullanılır, ipin dolanarak yapılmasından dolayı çırpı ipi denirmiştir. İp kömürle dövülür, siyahlanır, suyla ıslatılır karmaşık kurmaşık yapılmıştır. Tomruk

bir ucundan öbür ucuna ipe işaret edilerek uzunluk sabitlenir, beş altı çırpı olurmuş. Bıçkının gideceği yer ipe işaret edilir, biri üstte diğeri attı olmak üzere bıçkının saplanacağı yer belli edilirmiş. Tahta çıkar, biçilir, çizgi olmasa biçilemezmiş. Çırpının kömürden kara izi düzgün olur, kalemle çizilse öyle güzel olmazmış. İpe düzgün bir şekilde işaret yapılır, ip nemli olur, kömürle bulaşık olur, ortadan kaldırıp vurulunca iz yapar, boydan boya çizermiş.

Tahtacıların işi marangozluk değildir. Yapılan iş, sadece tahta yapmak, tahta biçmektir. Tahtayı isteyen kimseye tahtaları teslim edilir, bunları alan marangoza veririlmiş. Marangoz da tahta biçemez, tahtayı tahtacılar yapabiliormiş.

Eskiden köylüde para olmadığından para yerine, bir evlik ağaç lazım olduğunda çuval, çul, kilim veya zahire ile değiş-tokoş yapılmış.

Gübrenin bulunmadığı ürünün verimli olmadığı zamanlar, çiftçilik çok gözde bir iş olarak görülmezmiş. Tahtaçılık çiftçilikten çok daha üstün bir meslekmış. Kaynak kişi 1950'li yılların başında askerden geldikten sonra, bir evlik odun için dağda çalıştığını, bu işlerin gizli bir şekilde yapıldığını, kesip yottuğunu ve biçtiğini, işi tam bir buçuk günde bitirdiğini, tahta işinden otuz dolu buğday aldığını, yine de alacağının bitmediğini, zanaatının çok değerli olduğunu, çiftçiliğin bir kıymetinin olmadığını, bu yüzden gübre çıkıncaya kadar çiftçilik yapmadıklarını belirtmiştir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

Fethiye'nin Foça Mahallesi sakinleri 1930 yılına kadar tahtaçılık yapmışlardır. 1927'de on bin dönüm bir arazi alınmış, elli iki kişiye paylaştırılmıştır. Sonraki kuşaklar okullara gitmiş, eğitim görmüş çeşitli meslek sahibi olmuşlardır. Tahtacılık bir meslek olarak terk edilmiş ve Tahtacılar çeşitli meslekler yanında, turizm işleri ile ilgilenmişlerdir (Fethiye Foça Mah /Günden 1935).

III- ALEVİ-TAHTACI KÜLTÜRÜNDE HUKUK

Kırsalda yaşayan konar-göçerler ve köylüler doğrudan tabiata bağlıdırlar. Tarih boyunca onların doğayla mücadele etmeleri ve geçimlerini sağlamaları gerekmiştir. Tarım, hayvancılık ve tahtacılık gibi işler, iş bölümü, ödek/imece gerektiren işler olmuştur. Bu yüzden küçük

topluluklarda uzlaşmaya dayalı bir bağ kurulur. Dinî referanslar toplum içinde daha sağlam bağların kurulmasına zemin hazırlar. Doğaya dönük açık yapı, korumacılık gerektiren durumlarda içe döner. Bu durum küçük toplulukların bağlarını daha güçlü kılar.

Alevi toplulukları Osmanlı döneminde “asi” kavramı ile anılmış, Sünni ve Alevi belleği bu dönemde siyasî referanslar bağlamında kirletilmiştir². Kızılbaş sözcüğü horlanmayı ve ötelenmeyi içinde barındırmıştır. Tarihsel süreçte kendini dışa kapatan Alevi toplulukları aynı anlayışı Cumhuriyet dönemine de taşımıştır. Cumhuriyet döneminde hukukî olarak Alevi toplulukları devlet ile ilişkilerini sınırlı tutmuş, kendi kimliklerini vurgulamayan ve onu örten bir anlayış içinde olmuşlardır (Subaşı 2003: 179-180).

Tarihi süreç içinde dinî ve hukukî yapılanma, içe dönük ibadet biçimi ile kendi meselelerini kendi içinde çözme yönünde gelişmiştir (Eröz 1990: 67).

XVI. yüzyıla ait risale ve menakıbnâmelerde Alevi topluluklarında ifadesini bulan kurallar yer almaktadır. Bunlar, dinî ve ahlakî kurallar olmanın yanında hukukî kurallardır. Üç sünnet yedi farzdan söz edilir. Sünnetleri: 1- Dilden tevhide düşürmeme, 2- Kalpten düşmanlığı atma, kimseye kin beslememe, 3- Gönül kırmamadır. Farzları: 1- Sırrını saklama, 2- Yola girenlerle birlikte olma, 3- Yalan ve gıybetten sakınma, 4- Hizmette bulunma, 5- Mürebbisine itaat etme, 6- Müsahibini görüp gözetleme, 7- Halifeden taç ve kısıvet giyinmektir. İhvan topluluğunda sopa yemek, halife ve mürşide para cezası ödemek gibi, üç sünnet ve farzlardan dördünden düşmenin cezaları vardır

² Birtakım asılsız iddiaların yalan ve iftiraya varan söylemlerin kuşaklar arasında nasıl intikal ettiği, toplum psikolojisi içinde kara bilgilendirmenin siyasi yönü ile her türlü enstrümanın kullanıldığı, bunun neredeyse beş yüz yıldır devam ettirildiği düşünülürse, bilimsel düşünme yerine halk arasında kolektif düşünme biçiminin devam ettiği açıkça görülür. Bu konuda görüştüğümüz Tahtacıların söyleyemeyip üzüldükleri konulardan biri, asılsız iddia ve iftiralar olduğudur. Bu iftiraları, Dobruca Bölgesi derlemelerinde de işitmiş, bunları söyleyen kaynak kişiye, kendisinin anlattıklarını görüp görmediğini sormuştuk. Bize babasından duyduğunu söylemesi üzerine, babasına gidip sormuş, aynı cevabı almıştık. O kişinin de babası hayatta olduğundan üçüncü kuşağa gitmiş, aynı soruyu yöneltmiştik ve yine aynı karşılığı almıştık. Üç kuşağın babalarından işittiği kara bilgileri sonrakilere aktardıkları görülmüştür.

(Gölpınarlı 1993: 791). İçinde hem dinî hem de huhukî yaptırımların yer aldığı kurallar, bireyin bireyle ve toplumla ilişkilerini düzenler.

XVI. yüzyılda belirtilen kurallarla XX. yüzyılın başında derlenmiş bilgiler arasında çok büyük farklar görülmez. Baha Said Bey'in 1926 yılında kaleme aldığı araştırmalarda, "düşkün meydanı" Kızılbaş erkânındaki hukukî ceza ve icra gücünü anlatır. Yapılmaması gereken kurallar arasında, 1- Birden fazla kadınla evlenme (Taaddüt-i Tecvât), 2- Nikâhlı karısını boşama (Talâk), 3- Dede ve meydan erenlerine yalan söyleme, 4- Sırrı ifşa etme, 5- Vaktinde baş okumama (üçden fazla ceme katılmama), 6- Pîr ve ocak hakkını ödememe, 7- Eşinin günahından sorumlu olma, 8- Alevi olmayan biriyle evlenme, 9- Gereğinde dostlarıyla yardımlaşma ve dayanışmayı esirgeme olarak yer alır.

Eline, diline ve beline hâkim olmamak inanca manidir. Bunlardan birinin işlenmesi büyük günah sayılır. Zina yapan erkek veya kadın düşkün olur. Vaktinde baş okutmak, çiftlerin üç Muharrem atlatması, ceme katılmaması demektir. Üç kurban ayininde baş okutup dördüncüsünde kurban tığlayarak erenler zümresine dâhil olunur (2000: 206-207).

Düşkünlük bir tür "afroz"dur. Düşkün meydanında (davada) şikâyetçi, şikâyetini delili ve ispatı ile ortaya koyar. Baş taçlı bacı, çerağcı ve gözcüden oluşan komite dedenin başkanlığında, katılımcılar huzurunda toplanır, hep birlikte ayağı kalkılır. Duvarı kılıfın içinde bulunan değnek dedeye verilir. Dede değneği çıkarır. Şikâyetçileri, değneğin altından yemin ettirerek üç kez geçirir. Şahitler de aynı şekilde üç kere yemin ederler. Yeminden sonra dava başlar.

Davalı meydana getirilmeden önce soyundurulur ve belden aşağı bir peştamal ile örtülür, boynunda bir ipe süründürülerek eşikten içeri girer. 24 okkalık (48 kg 584 gr) iki taş boynuna asılır ve ayağı aldırılır. Bu arada zakir on iki imam faslına duvaz başlar.

Diğer cezalar arasında, hırsızlık yapanın ellerinin ve ayaklarının kızgın saçla dağlanması, kaza ile adam öldürenin bilek ve pazularının kızgın bıçak ucuyla çizilmesi, yalan söyleyenin dilinin ve avurdunun kızgın kıskaçla çekilmesi, zina edenin cinsel organının dağlanması yer alır.

Düşkün ilan edilen kişi, çıkıp evine gitmek yerine, kardeşliğinin onayını alıp en yaşlı ihtiyarın evinin eşiğine sığınır. 40 gün düşkün ilan edilen kişinin davarları sürüden çıkarılır. 40 gün kardeşliğine bile selam veremez. Karısı ve çocukları da düşkünlükten nasibini alır. Kırk gün kimse evine uğramaz. Tutuğu tutulmaz. Kadınlar ve çocuklar karısına ve çocuklarına “Mervan, Yezid” vb. diye hakaret ederler (Baha Said Bey 2000: 200-216).

Başlıca cezalar şöyledir: Hırsızlık sonucu iki misli ödeme yaptırılır ve üç ay düşkün ilan edilir. Katil olmanın cezası kan bedeli ödeme, üç yıl düşkün ilan edilme ve düşkün olanın üç yılını köyün dışında geçirmesidir. Yalan, gıybet, iftira, 101 gün düşkün ilan edilmeye sebep olur. Meydan masrafları ve çift kurbanla haklanır. Zina eden üç sene sürgün edilir. Sırrı açığa vuran dört yıl baş okutur. (Baha Said Bey 2000: 215).

Alevi kültüründe eline, diline ve beline sahip olmak gerekir. Eğer bunlardan birine uyulmazsa düşkünlük söz konusu olur; bu üç kurala uyan kişi düşkün olmaz. Alevilik kurallarına uymak, kişinin kendini bilmesine ve ahlakî olarak düzgün bir insan olmasına zemin oluşturur.

Eline, diline ve beline sahip olma öğretisi farklı kültürlerde de bulunur. Maniheizm’de üç mühür vardır: ağız, elin ve göğüs (Melikoff 1998: 215-216).

Halk hukukunun geleneksel yapısı sonucunda nasıl bir insan modeli ortaya konulduğunu doğru anlamak gerekir. Her şeyden önce dürüst, çalışkan, ahlâklı bir insanın oluşması geleneksel halk hukukunun hedefidir.

Muğla’daki Alevi-Tahtacılar, Osmanlı döneminden bu yana develete karşı ihtiyatlı davrandıklarını belirtmişlerdir. Devleti, Osmanlı kapısı olarak görmüşler, o kapıya ellerinden geldiğince uğramamaya çalışmışlardır. Herhangi bir meseleleri olduğunda kendi içlerinde halletmişlerdir. Aile büyüklerinin kontrolleri altında kız kaçırma gibi ufak tefek sorunlar giderilmiş, hâkime ve kadastroya gitmemeye çalışılmış, banka kredisi almaktan kaçınılmış, borçtan korkulmuştur (Fethiye Foça Mah. / Günden 1935).

Alevi-Tahtacı halkı dışı karşı ihtiyatlı davranmış, kendi hukukî kurallarını içlerinde uygulamışlardır. Bu kurumun başında “dede” yer almıştır. Alevi-Tahtacı kültürünün iki temel unsurundan söz edilebilir. İlki Hz. Ali kültüdür, ikincisi dedelik kurumudur. Dede Peygamber soyundan olmalıdır, aslı dede olmayan dede olamaz (Koru köyü / Paskal 2011: 1). Soydan geçme yoluyla Hz. Ali’ye bağlanır. Seyyid soyu iddiası bu gayretlerin bir devamıdır (Önal 2009: 57-72).

Dede geleneksel kültürün devam ettirilmesinde ezoterik bilgiye sahip bir otoritedir. Dedenin Tahtacı köylerinde dini liderlik yapmanın yanında, cemi yürütmek, taliplerin düşkünlüğünü kaldırmak, müsahipleri seçmek ve cemaatin seçtiği mürebbiyi onaylamak gibi görevleri bulunmaktadır. Tahtacı halk hukukunun mahkeme başkanlığını yürütür. Topluluğun sorunlarını çözer, böylece sorunlar dışı vurulmaz. İç hukuk kendi normları içinde devreye girer. Dedelerin aynı zamanda halk hekimliği ve sağaltıcı görevleri de bulunmaktadır.

İkrarsız kimseden ana babası, ikrar vermiş olan ve yasakları çiğneyenlerden topluluk sorumludur. İkrar vermiş bir kişi, kul hakkı olmamalı, eşini aldatmamalı, yalan söylememeli, boş yere dedikodu yapmamalı, başkasını haksız yere şikâyet etmemeli, komşu ihtiyacını karşılamalıdır (Fehtiye Foça Mah. / Günden 1933).

Yalan, iftira, İftira ederken yalan söylenmiş olunur; ikisi bir yola çıkar. Hırsızlık, cinayet, bıçaklama, şiddet uygulamak, fakir ve güçsüze zulmetmek yola zarar verir. Hırsızlık da büyük suç sayılır. Öncelikle çalan aldığı malın daha iyisini yerine koyar. Malı çalınan da hakkını helal ederse, tekrar ikrar verir ve cemaate yeniden katılır.

Zina yapmak da büyük suç sayılır ve toplum katında cezası vardır. İç hukukun en önemli yaptırımını düşünlük adı verilen cezadır. Mahkeme sorgu ceminde olur. Bu kuralların dışına çıkanlar toplumun dışına itilir ve düşkün ilan edilir. Alevilik yolu kuralları bağlamında “yola girmek”tir. Toplum huzurunu bozan her şey yasaklanmıştır. Aykırı iş yapan “düşkün” sayılır.

Eskiden aykırı iş yapanlardan on iki keselik yardım yapması istenirmiş. On iki kese altın çok büyük bir bedel ve bu bedeli karşılamak çok zor olduğu için, kimse yolu terk etmezmiş. Sonradan bu bedel ucuzlamış şefaathiler çıkmıştır (Çörüş köyü / Tozak 1993).

Cemaatte kişinin aykırı işi bir daha yapmayacağına dair bir kanaat uyandığında, topluluk şefaathiler olur, kişi de söz verirse düşkünlük kalkar. Aykırı iş yapan bir kurban keser veya maddî yardımda bulunur. Bir hayır kurumuna belirli bir miktar para verir, veya cenaze aracı alınacaksa ona yardım eder. Bir kurban kesip çoluk çocuk doyurur, fakir fukarayı yedirir ve ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını giderir. Böylece cezasını yerine getirmiş olur.

Bir başka durumda, aykırı düşen kişi güvenini yitirdiği için, bir iki sene dergâhtan uzak tutulur. Ufak cezalarda kişinin dergâha/ayin-i ceme gelmesi yasaklanır. Bu süre içinde izlenir, üç beş ay dışarıda bekle, terbiye al, denir. Düzelmüş olduğuna kanaat getirilirse, fazla bekletilmez, tekrar ikrar verip cemaate katılır. Bu yol üzre köyde hukuk sağlanmış, halk arasında dirlik düzenlik sürdürülmüş olur (Çörüş köyü / Tozak 1993; Fevziye köyü / Gerçek 1930). Fethiye’de yalan yere şikâyette bulunmuş olan bir nalbant düşkün ilan edilmiş ve hiç kimse hayvanını o nalbanta götürmemiştir (Foça Mah. / Günden 1935).

Alevi halk mahkemeleri veya Alevi hukuku ile ilgili çeşitli çalışmalar günyüzüne çıkmaya başlamıştır (Metin 1995: 169-215; Yıldırım 2010: 9-66). Tahtacılar üzerinde yapılmış gözlemler sonucunda, iç hukuk kurallarının uygulanması ile toplum içi düzenin nasıl oluşturulduğu ve topluluğun nasıl bir insanı hedeflediği daha iyi anlaşılır.

Daha önce yapılmış çalışmalarda Tahtacılar hakkında son derece olumlu izlenimlerden söz edilmiştir. Aleviler/Tahtacılar arasında çeşitli tarihlerde araştırma yapan bilim adamlarının ortak kanaatleri, hemen hemen aynıdır. 1940’lı yıllarda Alevi kültürü hakkında yazan Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Alevilerin çalışkanlığını, güler yüzlü ve eğlenceli insanlar olduklarını, anlatır. 1960’lı yıllarda M. Şakir Ülkütaşır’ın benzer intibaları vardır. Alevilerin çok çalışkan, uysal, ahlaklı, kanaatkâr, neşeli, hile bilmez, hırsızlık yapmaz, yalan söylemez olduklarını, hayatlarının çalışmak

üzerine bina edildiğini yazar. Fuhuş, zina gibi ahlâk dışı olaylardan şiddetle sakındıklarını belirtir. Sonraki on yıllarda, çocukluğunu Tahtacılar içinde geçiren Ethem Ruhi Fığlalı, Tahtacılar hakkında bilgiler verir. Tahtacılar hakkındaki hatıraları son derece olumludur. E.R. Fığlalı, babasının marangoz olması sebebiyle tahtacılarla iç içe yaşadığını, onlardan söz ederken büyük bir sevgi ve özlem duyduğunu, dürüst, çalışkan, saf gönüllü insanları hatırladığını belirtir (Yörükân 2002: 161-162).

Bizim tanıdığımız Alevi-Tahtacı insanı, önceki kanaatlerden veya tanımlamalardan hiç de farklı değildir. Kadınların erkeklerle denk olduğu, toplum içinde doğal ve rahat davrandıkları gözlemlenmiştir. Dışarıdan gelen birine önce ihtiyatlı yaklaştıkları, içlerindeki birtakım tereddütler giderildikten sonra, son derece misafirperver, güler yüzlü, iyi niyetli, hayatı olumlu kılacak pozitif bir birikime sahip insanlar olduğu görülmüştür.

Alevi-Tahtacı halk hukuku tarih boyunca etkin bir şekilde uygulanmıştır. Hukuk kuralları anlaşılır, sistematik bir yapı içinde yürütülmüş, üç temel (eline, diline, beline sahip olmak) kural üzerinden toplum yapısı biçimlendirilmiştir. Eline sahip dürüst, diline sahip yalansız, beline sahip nefesine hâkim örnek bir insan modeli hedeflenmiştir. Toplumun önde gelen büyükleri bu üç kuralın gerçekte çok sıkı kurallar olduğunu belirtmişler, bu kurallara uyanların düzgün insanlar olacağını söylemişlerdir. Sözlü hukuk yaptırımları uygulanagelmüş, gerekli durumlarda ceza mekanizması devreye girmiş, kurallar çerçevesinde Alevi-Tahtacı toplum düzeni sağlanmıştır.

IV- ALEVİ-TAHTACI KÜLTÜRÜNDE İBADET

Alevi kültüründe ibadet, her yerde ve her zaman olur inancı vardır. Bir Alevi için beş vakit Allah'ı hatırlamak kâfi değildir, içten her an Allah'ı anmak gerekir (Fethiye Foça Mah. / Günden 1935). Alevi-Tahtacı kültüründe taliplik, ayin-i cem, semah, kurban, oruç gibi yerine getirilmesi gereken ibadetler bulunur.

Kaynak kişilerimiz ibadetlerini bir mekâna sıkıştırmadıklarını, kadın-erkek bir arada her yerde ibadet edebildiklerini ifade etmişlerdir. Sünnilerden farklı abdest aldıklarını, Alevilerde iki tür

abdestin bulunduğunu, bunlardan birincisinin ve en önemlisinin; ruh (can) abdesti, diğerinin beden (ten) abdesti olduğunu belirtmişlerdir. Ruh temizliği daha önemlidir. Çünkü ruhu kirli olan bir insanı Allah da, kul da sevmez, kabul etmez. Can abdestini her Alevi günün yirmi dört saati yerine getirmek zorundadır. Ruh temizliği dürüstlüğü, iyi niyeti, yardımseverliği, güzel ahlâkı, “eline, beline, diline sahip olmayı” gerektirir. Beden temizliği ise her sabah yıkanılır (Kumköy / Bahar 1920).

A- Taliplik ve İkrar Verme

Yola girmek için ikrar verilmesi gerektir. İkrar verilir ve bu ikrardan bir daha dönülemez. Dönen gafil sayılır. “*Bu yolu tutamazsan cem evine gelme, nereye gidersen git*” denir. Ceme gelecek kişi ikrar verdiğinde orayı sevmesi, oraya uyması gerekir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

Dede yola girenlere: “*Buraya girdiniz, bu yer Hakk kapısıdır. Ben ne dersem sözlerime dikkat ediniz*” der ve şöyle devam eder: “*Kov kovlama, din dinleme, gıybet etme, yalan söyleme, gözünle görmediğini söyleme, gözünle gördüğünü eteğinle ört, kendi namusunu açma, Büyüğüne saygı duy, küçüğünü sev. Eline, beline diline hâkim ol*” der (Çörüş köyü /Tozak 1933).

Koru köyünde: “*Gov gövlama, gıybet eyleme, gözün ile görmediğini söyleme, büyüyünü say, küçüyünü sev, ananıñ, babanıñ sözünü dut, muharrem ayında on iki gün orucuñu dut,*” denir (Paskal 2011: 7-12).

Talip, musahip olmak için tüm hazırlığı yapan, görgü ayininde gereken pratiklerin yürütülmesinde talepte bulunan kişidir. Bir başka anlamda talip, cemaate evlilik dışı olmamak kaydıyla, her çeşit sosyal ilişkilerde bulunabileceği evli olan kişiyi seçip dedenin huzurunda eşiyile birlikte ikrar veren kişidir.

Girilen yol Hak-Muhammed-Ali yoludur; yani Tanrı yoludur. Bu yolda ikrar vererek dedenin sorgusundan geçip ikrar verilmelidir. Koru köyünde dede talibe nasihat ettikten sonra sorar: “*Bu sözüme hak dedin mi?*” Bu soruyu üç kez tekrarlatarak ikrar verdirir. Dede boynunda asılı olan kemendi, talibin beline sıkıca üç düğüm atarak bağlar ve şöyle söyler: “*Gelme gelme, gitme gitme,*

gelenin malına, gidenin tatlı canına.” Bu şekilde Hak-Muhammed-Ali yolu için ikrar verilmiş olunur. İkrarı bozulursa yemin de bozulmuş sayılır. Talip olan kişinin yılda bir defa hakikat meydanını görmesi gerekir. Yani dede tarafından yılda bir defa sorgudan geçirilmelidir (Paskal 2011: 2-4). İkrarı olmayan başıboş hayvan gibi kabul edilir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

Alevi-Tahtacı her bireyin dünyevî olduğu kadar dinî sorumlukları da vardır. Bu sorumluluk topluma kutsal bir törenle dâhil olmaktan geçer. Toplumun içine giren talibin artık içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluğu devreye girer. Akıl baliğ olan herkes cem törenlerindeki yerini alır. Bu kutsal mekân ve zaman içinde dinî ve ahlakî terbiye verilir. Ayin-i cemde bir ve eşit olan herkes diğerleriyle eşit olmuş kabul edilir. Artık cinsiyetinden ne olduğu, kadın veya erkek olmanın önemini yitirdiği bir ortam söz konusudur. Talip olan ve ikrar veren bireyin sorumluluğu sadece kendini değil, topluluğun tamamını ilgilendirir.

B- Ayin-i Cem

Ayin-i cem törenleri eskiden 52 haftanın hepsinde olurmuş, 48 haftası görgü cemi, Muharrem ayındaki dört hafta da mateme ayrılmış. Dede kışın talipleri gezer, bu gezmeler bahar ayına, 21 Mart'ta Nevruz bayramında kadar sürermiş. Nevruz, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilir ve büyük bir bayram olarak kutlanırmış (Gölpınarlı 1993: 794). Muğla Tahtacıları arasında Nevruz bayramı eski canlılığını yitirmiş olsa da kutlanmaya devam etmektedir (Önal 2000: 183-197).

Cem törenleri miraçın bir temsili gibi yapılır. Bu gayret Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den daha üstün olduğunu göstermek anlamına gelir (Gölpınarlı 1993: 789-795).

Çörüş köyünde cem törenleri, Büyük Cem, Erkân Cemi ve Kırklar Semahı olarak üçe ayrılır. En büyük ve toplu ibadet birlik cemidir (Tozak 1933). Kuru köyünde cem “sorgu cemi” ve “görgü cemi” olmak üzere ikiye ayrılır. Görgü ceminde küskünler barışır, dualar okunur, nefesler söylenir, sohbetler edilir. Sorgu ceminde ise Hak-Muhammed-Ali yoluna ikrar vermiş talipler birer birer

dedenin sorgusundan geçer. Suçlu olanlar suçunu ortaya döker ve dede onun cezasını keser (Paskal 2011: 7-12).

Ayin-i cem mahsul alındıktan sonra, genellikle kışın yapılır; kasım, aralık aylarında olur, ocak ayına kalmaz. Ayin-i cemde ibadet toplu olarak gerçekleştirildiğinden çeşitli hizmetler devreye girer. Alevi kültürünün tamamında yer alan cem törenleri ve bu törenler sırasındaki, hizmet adları değişse bile, işlevleri aynıdır. Tahtacılar da bu hizmet taksimi şöyledir: 1- Dede, 2- Mürebbi, 3- Delilci, 4- Oduncu, 5- Gözcü, 6- Kurbanacı, 7- Kuyucu, 8- Süpürgeci/ferraş, 9- Sakacı/Dolucu, 10- Selman, 11- Sazandar, 12- Pervane.

Narlidere'den gelen dede vefat ettiğinden, günümüzde dede Manisa Akhisar'dan gelmektedir. Dedenin anne tarafı İzmir'den, baba tarafı Balıkesir'dendir. Dede yılda bir kere gelir, köydeki hizmetinin bitmesi üç beş günü bulur. Mürebbi yola girişte yolun büyüğü, köyün babası sayılır. Talibi huzura mürebbi getirir. Delil şavk/çerağ anlamındadır. Delilci yanan şavkın başında duran kişidir, şavkı yakar ve onu söndürmemek için bekler. Oduncu, kurban odunlarını temin eder. Gözcü köydeki halkı doğru yolda gözetler. Yanlış sapanı uyarır. Eskiden kalan ve artık söylenmek istenmeyen güvenlik için gözcülük yapma işi, topluluğun yanlış işlerden gözetilmesine dönmüştür (Gölpınarlı 1993: 792-793). Gözcünün cemdeki görevi düzeni sağlamaktır. Kurbanacı, kurbanı keser, kurbanı pişirmeye yardım eder. Kuyucu, kemikleri gömmek için hazırlık yapar, sonra kemikleri gömer. Sorgudan sonra süpürge gelir. Süpürgeci cemaatin önünde süpürge çalar. Herkes sorgudan geçer, geride ne varsa süpürür. Ya "Allah Ya Muhammed, Ya Ali" diye üç kere süpürür. İşte günahlarımızdan arındık diye süpürge çalınır. Sakacı veya dolucu dolu sunar. Selman, cemaatin hepsine su döker. Ayin-i cemde orta yerde bir Selman, bir de süpürgeci olur. Sazandar, saz çalar ve deyiş söyler. Pervane cemin yapılacağı zamanı ve yeri haber verir. Her birinin birer piri vardır. Ayin-i Cemde en başta oturanlar vardır. Delilci, mürebbi ve gözcü yerini alır. Önce onların önüne gelinir.

Ayin-i cem, topluca ibadet etmek demektir. Hizmetler görev paylaşımıdır. Cemaatin içinde kadınlar ve erkekler hep birlikte yer alır. Hoca Ahmet Yesevî'ye dayandırılan menkıbeye göre, kadın ve erkek bir arada ibadet yaptığında akla herhangi bir kötülük gelmez. İbadetin boyutu bir tür veya cins olmanın çok üzerindedir. Ateş ve pamuk bir arada bir zarf içinde bulunabilir ve birini yakmaz (Köprülü 1981: 33-34). Birlikte ibadet etme toplumun bütününe kucaklama anlamını taşır. Ayin-i cemde herkes birbiriyle insan olma noktasında eşittir ve bu denklik tanrısal/kutsal boyuta geçiş amaçlarıyla örtüşür.

C- Müsahiplik

Müsahiplik uyulması yapılması gereken farzlardan biri olarak kabul edilir. Müsahiplik hem nefeslerde söylenegelir, hem de “buyruk”larda yer alır (Melikoff 1998:270-275).

Müsahiplik evlemeden olmaz, evlilikten sonra olur. Kan bağı olmayan iki evli çift kendi aralarında musahip olurlar. Bu yolda kardeş olmak için ikrar verirler. Bu dünyadaki kardeşlikten daha ileridir. Buna ahret kardeşliği denir. Onların evlatları birbiri ile evlenemezler, kardeş gibi olurlar.

Musahip olmak isteyenler dedeye gelirler, dede onlara birbirinizi iyice tanıyın der. Bir sene müsaade eder, birbirini tanımaları ister. Ahret kardeşi olacaklar, birbirlerine nazları geçecek, zorlanacak günleri olacak diye bir deneme süresi verilir. Birbirlerinin eziyetlerine katlanıp katlanamayacaklarını denerler. Birinin yaptığını ötekinin hoş görmesi, affetmesi gerekir. Şöyle denir: “Evinin önündeki baltayı al, tahta baltayı taşa vur, acaba sana kızacak mı, bir dene.” Kızarsa müsahip olmaması telkin edilir.

Mürebbi ceme müsahip adaylarını getirir. Dördü için dua edilir. Dördü döşeğe uzanmadan önce, Dede: “Haline haldaş, yoluna yoldaş gördünüz bir müsahip gardaş. Bu sözü kabul ettiniz mi,” diye sorar. Müsahipler üç kere “kabul ettim,” der tekrarlarlar. “Eyvallah” derler. Ondan sonra kaldırılır dua okunur. Duadan sonra döşeğe yatırır. Birbirlerine darılsalar, küsseler, haklarına tecavüz etseler düşkün olurlar. Cezası çok büyük olur. Cemden uzaklaştırılırlar.

Müşahipler kendi aralarında kavga ettiğinde ayın-i ceme çağrılır, hatanın, kabahatin kimde olduğu araştırılır. Cemaat, iki tarafta da ufak tefek suç bulur ve tarafların barışmalarını ister; barışacaksınız ve sakallaşacaksınız denir. Barışı kim istemezse, barışı isteyen kalır, istemeyen uzaklaştırılır. Barışmak isteyene kadar ayın-i ceme alınmazlar. Sonradan barışmak isterlerse iki taraf da içeri alınır ve barıştırılır. Barışmaya karar verilince önce sakallaşmaları gerekir. Barışmadan sakallaşmaz. Tokalaştıktan sonra ceme dördü birlikte gelebilirler.

Sakallaşmak yüz yüze sürmektir, yanak yanağa öpüşmektir. Haklarını birbirlerine helal ederler. Böylece müşahiplikleri devam eder.

Müşahiplerden bir taraf vazgeçse, barış sağlanmasa, aralarına bir husumet girse, kalan çift başka bir müşahip bulma hakkına sahip değildir. Küs olan müşahibin karısı ölür, yeniden evlenirse kendi müşahibi ile tekrar bir araya gelir. Başkaca müşahip tutamaz. Yeni hanım dergâha girmiş olur. Dışarıdan gelen kadının eski bir müşahipliği varsa, onun da bir kurbanı olur. Dergâha girdiği için kurban keser. Buna “tercüman kurbanı” denir. Yeni gelen kadınla birlikte tekrar döşeğe yatarlar, dedenin önünde yeniden müşahip olurlar.

Döşek serilir. İkrar döşeği ölüm döşeğidir. İki çift döşeğe yattıklarında sağ baştaki müşahip sağ kolunu dışarı çıkarıp dedenin dizine koyar; sol baştaki de müşahibine döner, sol kolunu dışarı çıkarır, dedenin dizine koyar. Bacılar erkeklerin arkalarında sağında ve solunda yer alırlar. Dede dördünün beraber kolları birbirlerine bağlar. Buna “pençe-i bağ” denir. Bu on iki imam adına şahadet parmağı kabul edilir. Bu dört kişi Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin’i temsil eder. Döşeğe yatırılır, kaldırılır, dede dizine yatırır ve kaldırır. Kement bağlamanın ardından döşeğe yatırılır. Dede diz üstü durur, dedenin dizine başlarını koyarlar. Dede duasını yapar: *“Tacı devlet, başında niyaz eder, tacı devlet kemerbest, belindeki kemerine best eder, semene bak, ya Allah, ya Muhammedul Aliyullah Murteza.”* Ondan sonra: *“Allah Allah Muhammedul Resulallah Aliyü’l Veliyullah müşşidin kemellulah, üçler, beşler, kırklar, on iki imamlar şefaati için,”* der.

Dede Muharrem ayında on iki gün oruç tutmalarını emreder. Bu, yol orucu orucudur. “*Kabul ettin mi?*,” “*ettim*” denir ve üç kere tekrar ettirilir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

Yol kardeşliği olarak bilinen müsahiplik Tahtacı Alevilerinde son derece önemlidir. Tahtacılarda müsahiplikten sonra üç aşamanın daha bulunduğu görülür. Hz. Ali'nin yaşadığı olgunluk basamakları olan yol “*Dört Kapı*” aşamasıdır: Musahiplik, Aşinalık, Peşinelik, Çiğindaşlık (Kumköy / Bahar 1920).

Aşinalık, müsahiplikten sonraki aşamadır. Aileler birbirlerini iyice tanır. Aşına olabilmek için belli bir tören yapılır. İki çift arasında tekrar erkâna girerler. Buna “öz verme” töreni de denir. Cem töreni tekrar edilir. Kurban kesilir. Şah-ı Merdân döşeğine yatırılır. İki müsahip eşlerle birlikte erkâna girerler. Dede bir şaplak vurur. Kalkıp hayır dua ile yerlerine geçerler.

Peşinelik birbirlerinin peşlerinden gitmeleri, birlikte iş yapmaları, ağlayıp, gülmeleri anlamına gelir. Bu aşamaya “yol büyüklüğü” denir. Yaşı küçük olanlar bile yolda büyük iseler, mecliste önde gelirler. Aşına ve peşine işlerinde mürebbiye gerek duyulmaz. Muğla’da bu törenler müsahiplik gibi olmaz, elma ve rakı ile cem içinde tören yapılır, horoz da kesilmez.

Çiğildaş, omuzdaş, yol arkadaşı” anlamına gelir. Çiğindaş kelimesi, çiğniden gelir ve sözcük ağızlarda değişikliğe uğrar. Çiğildaş iki aile, birbirleri ile tam anlamıyla kardeş ilan edilir, birbirlerini ölünceye değin haldeş olmuşlardır. İki çift o kadar olgunlaşmış kabul edilir ki, ölmeden ölmüş, dünya nimetlerinden arınmış, Tanrı ile bütünleşmiş kişiler olarak görülürler. Çörüş köyünden Ali Tozak; çiğildaşlık töreninde bu mertebeye ulaşan çiftlerin, elma ve dolu bölüştürülerek, orada bulunanlara açıklanmasıyla sona erdiğini, cemde en saygın yerin onlara ait olduğunu, meydandan geçmeden yerlerine oturduklarını anlatmıştır (Büyükokutan 2005: 121-126).

Bodrum Kumköy ve İrmene Köylerinde yaşayanlar kültürlerini unutmakla birlikte, bugüne taşınan kültürel yapıları/motifleri de çok azdır. Köy genelinde musahip olanların sayısı onu geçmez, gençlerden musahip olan kişiler yok denecek kadar azdır. Cem töreninin yirmi otuz yıl önce yapılırken günümüzde yapılmamaktadır (Kumköy Bahar 1920).

Mersin tahtacıları arasında dört kapı kavramı Muğla'dakine benzer. İkrar adı verilemez, müsahiplik, aşinalık, peşinelik görülür. Mersin'de aşinalık için başa baş kurban kesmek ve dolu için içki alıp müsahiplik gibi tören yapmak gerekir. Peşinelik de ise, çift elma ve rakı alınır, elma dörde bölünür (Selçuk 2004: 195-196).

Müsahiplik sahip olma, birbirini koruma ve kollama anlamına gelir. Bu koruma ve kollamanın tarihi referansları bir yana, gündelik yaşamda toplumun en küçük birimi olan aile bir kere daha güçlendirilmiş olunur. Bir aile, bir aileye destek olur. Yaşamın uzun yolculuğunda iki kadın ve iki erkek, cinsel yaşam dışında, her türlü işbirliği içinde olurlar. Bu durum çeşitli zorlukların aşılmasında önemli bir dayanışmayı da beraberinde getirir, hayatı kolaylaştırır. Toplum içinde iki ailenin örnek dayanışması, bütün bir topluluğun sağlıklı ilişkiler içinde yaşamını sağlar. İki aile ibadetlerle ve dünyevi işlerle işteşlik bağları kurmuş olurlar.

Tahtacı Aleviğininde müsahiplik sonrası aşinalık, peşinelik ve çiğildeşlik gibi aşamalar üzerinden devam eden bir hiyerarşi vardır. Her bir aşama denenerek yaşanır. Bir sonraki aşamaya geçiş, ayin içinde ve toplum katında gerçekleşir. Böylece Alevi-Tahtacı topluluğu modellerini seçmiş, onları sınıflandırmış, örnekler çiftler üzerinden kendini yüceltmış olur. Bu yücelik hem öte hem de bu dünyaya dayalıdır.

D- Semah

Semah Arapça kökenli bir kelime olup “duymak, işitmek” anlamındadır. Mevlevîlerde kullanılan “semâ” sözcüğü aynı kökten olup günümüze Türkçe söyleyiş biçimiyle gelir. İki kelimenin kökenleri ve işlevleri benzer olmakla birlikte, semah halk türkülerinin semâ klasik Türk musikisinin ezgileri ile gerçekleştirilir. Enstrümanları farklıdır. Mevlevîlerde semâ, Alevîlerde semah Tanrı'ya ulaşmanın gizemli yoludur. Semah da kollar kuş gibi kanatlanır (Bozkurt 1995a: 20-29).

Semahın kendi içinde kuralları vardır. İlk önce erkândan başlanır. Erkân demek yolun kurallarına uymak demektir. Yolun aykırılıkları olunca yola gelemmez. Herkes erkâna ve semaha

giremez. Semahı dört kapının dördünü tamamlayanlar döner. Özellikle Hatayi'den deyişler söylenir.

söylenir, erkân zamanında söylenmez. Erkân semahında Hatayi nefesleri söylenir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

Semah dönme, devir ve felek çağrışımları ile yüklüdür. Dönen zamandır, devinim yapan nesillerdir; her şey gelip geçer, baki kalan ve bir olan yaratandır. Dönüşle varılmak istenen yer Tanrı makamıdır, sonsuz zamanın sonuna - insanın gönlündeki yaradanın - kutsal zamanına ermektir. Semahlarda ölmeye önce ölüm, bir olmadan önce tek olma, kendinden geçip Tanrıya ulaşma deneyimleri yaşanır.

E- Oruç ve Matem

Sünni kültürde Muharrem ayı ve orucu İslamiyetten öncesine Nuh Peygambere dayandırılır, aşure günü oruç tutulurken Alevi-Tahtacı kültüründe Muharrem orucu tam anlamıyla matem içindir. Oruç ve matem birbirini tamamlar. Bu oruçta içki kesinlikle yasaktır; gülmek, eğlenmek, çalgı çalmak yoktur. Bir yerin kanatılmaması için tırnak kesilmez. Hiçbir hayvan kesilmez. On iki gün kan akıtılmaz. Günah işlenmez. Eskiden karınca böcek öldürürüz diye, çalışmaya da gidilmezmiş, şimdi gidilir. Matem tutulup siyahlara bürünülür. Matem, Hz. Peygamberin torunu İmam Hüseyin için, oruç Allah için tutulur.

On iki gün süren Muharrem orucunda kurbanlar kesilir, aşure kaynatılır. Kurban horozdan olur. Oruçta ve Nevruz'da kesilen kurbanlar önemlidir (Çörüş köyü / Tozak 1933). Kuru köyünde en önemli ibadetlerden biridir. Muharrem ayında tutulan on iki günlük oruç ve ardından yapılan aşure geleneği aynıdır. Bu ayda düğün yapılmaz, içki içilmez, eğlence olmaz, erkekler de tıraş olmazlar. Canlıların canının yakılmaması adına et, yumurta gibi hayvansal gıdalar yenmez. Oruç süresince su saf olarak içilmez, içine pekmez katılarak içilir (Paskal 2011: 13).

Hızır orucunu daha çok belli bir yaşın üstünde olanlar tutar. Rumi takvime göre 31 Ocak- 2 Şubat arasında tutulurken günümüzde 13-15 Şubat günleri arasında tutulmaktadır. Orucun tutulma nedeni Nuh Peygamber'e bağlanır (Kumköy / Bahar 1920).

Matem tutma sebebi, kasıtlı, bilerek ve istenerek işkence yolu ile dünya azabı sonucunda

Kurban, mitolojiye dek uzanan insanlık tarihinin izleri üzerinden takip edilebilir. Peygamberler tarihinde kurban artık insanlar arasından değil, hayvanlar arasından olacaktır. İbrahim Peygamber, oğlu İsmail'i feda edecek kadar Allah'a yakın olmasının ödülünü, bütün bir insanlık adına almış olur. Muhtemeldir ki, İbrahim Peygamber öncesinde insanlar kurbanlar edilmiş ve bu geleneğin bozulması, insanlık tarihinin en önemli devrimi olmuştur.

V- MİTİK KALINTILAR

Sözlü inanç bilgileri, içinde mitolojik pek çok unsuru barındırmaktadır. Cassirer'in ifade ettiği gibi, bir halkın mitolojisi o halkın tarihi sayesinde oluşmaz, aksine halkın mitolojisi aracılık ederek bir halkın tarihi oluşur (2005: 21). Tahtacı Aleviliğinde en eski dönemlerden gelen inanç kalıntıları veya dönüşümleri, beraberinde mitolojileri de getirmiştir. Hemen hemen her inanç ve ritüelin bir gizli bilgisi bulunmaktadır.

Alevi ritellerinin dış yapısı ve iç ahengi birbirinden bağımsız olmayacağı için her bir davranışın ve inancın kendi içinde anlatılan iç öyküsü vardır. Bu öykülerin dinî kimlik üzerinden efsanevi veya mitik dayanakları söz konusudur.

Buyruklarla, sözlü kültüre dayalı bir ilahiyat oluşturma gayretleri mitoloji bilgisiyle iç içe yürür (Subaşı 2003. 185-186). Alevi ve Sünni efsanelerinde eren/veli kültü aynıdır. Ata kültürünü yaşatan bu anlayış erenler etrafında devam eder. Erenlerin yapmış olduğu olağanüstülüklerle samimi olarak ve sıkı sıkıya bağlı olan halk Müslümanlığı ortak bir felsefede buluşur. Namaz kurallarını bilmeden ibadet eden adamın namazın öğretilmesi ardından göstermiş olduğu olağanüstülikle deniz üzerinde yürümesi, halk arasında şeklin değil, samimiyetin ne kadar önemi olduğunu gösteren bir öğretilidir (Mevlanâ 1995: 132-134; Önal 2005: 407-408).

A- Yanyatır Ocağı ve Yaratılışın Öyküsü

Kaynak kişi A. Tozak'ın verdiği bilgiye göre, Çörüş köyünün erkânı "Yanyatır Ocağı"na bağlıdır. Bazılarının erkânın olmadığı, bazılarının erkânlarının Hacı Bektaş'a bağlı olduğunu belirtir. Kaynak kişiye göre, "Yanyatır Ocağı"na bağlı tarikat dedeleri ezelden bugüne kadar intikal

etmiştir. Yanyatır süreğinin İslam öncesinden, Adem Peygambere kadar uzanır. Hatta dünya yaratılmazdan evvel Hz. Peygamberin ve Hz. Ali'nin ruhlarının elest meclisinde beraber yaratılmış olduğuna inanılır.

Çörüş köyünde yaratılışa dair anlatılan bilgiler, İslam ve İslam öncesi inançlarla iç içe geçmiştir. Adem ve Havva arasında başlayan çocuklarının kimden olduğu tartışması, mitik bilgilerle günümüze kadar gelmiştir. Türk yaratılış mitolojisi ile önemli benzerlikler gösterir. “Çocuk yapıyoruz ama senden midir, benden midir?” diye soran Havva'ya Adem “Allah bilir,” cevabını verir. Üç kez tekrar edilen soruya Adem'in cevabı aynıdır. Havva: “Bendendir” diye diretir. Sonunda ikisi de küpe menileri koyar, dokuz ay on gün geçmesini beklerler. Bu arada Adem'e ait küpe Havva bir gün sallayıp yerine koyar. Zamanı gelince fanuslar açılır. Adem'in küpünden bir oğlan çocuğu çıkar, ama ayağı/kolu sakat kalmıştır. Sıra Havva'nın küpüne gelince içinden yılan, çiyen gibi hayvanlar çıkar. Bunlar arasında tavşanın olduğuda söylenir (Önal 2003: 40-41).

W. Radloff'un Altaylardan derlediği yerin yaratılış mitolojisinde erlik/şeytan kendi halkını yaratmak isteyince, bunu beceremez Havva'nın küpünden çıkan hayvanlara benzer eyri büyrü varlıklar ve kötü ruhlar oluşur (İnan 1995: 14-21).

Ali Tozak'ın dünyanın yaratılışı ile ilgili anlattıkları arasında, Adem ile Havva'nın münakaşaları ve Adem'in küpünden çıkan ayağı (ikinci anlatımda kolu) sakat olan çocuk yer alır. Çocuğa adı Şit adı verilir (Önal 2003: 40-41). Şit Aleyyisselam'dan “Yanyatır Ocağı” günümüze dek gelir. Erkân cemlerinde müsahiplerin bir kollarını dışarı çıkarmaları, Şit Peygamberin sakat olan kolunu temsil eder. Ocağın adının hatırası Adem Peygamberin sakat olan oğlundan kalmıştır. Dedenin önünde müsahipler bir kollarını dışarı çıkarılır ve yan yatıp dururlar. Yanyatır ocağı Şit Aleyhisselam soyundan gelir. Talip olanlar bu erkânı takip eder. Diğerleri için: “Peygamber ocağı başkadır; onlar Ehl-i beyt, biz talip ocağıyız,” denmiştir (Çörüş köyü / Tozak 1933).

A.Tozak'ın anlattıklarından pek çok sonuç çıkmaktadır. Yanyatır süreğinin Hacı Bektaş-ı Veli'ye değil, İslam öncesine dünyanın yaratılış çağlarına, Adem oğlu Şit'e kadar götürülür. Şit Peygamberin nasıl dünyaya geldiği ve küplerle ilgili bilgiler, Türk yaratılış mitolojisinin Anadolu'ya taşınmış kalıntılarıdır.

B- Cebail'in / Horozun Kutsal Öyküsü

Eski Türklerin dini törenlerinden biri de “şılan/şölen,” “ceyn/toy denilen umimi kurban ziyafetlerdi; bu ayinlerde ozanlar dinî-sihri nağmeler söylenirdi (Köprülü 1981: 70-71). Şamanlar kurban töreninde manevi bir rol üstlenirlerdi. Kurban edilen hayvanın ruhunun yapacağı mistik yolculukla ilgilenirlerdi (Eliade 1999: 215-216).

Alevi kültüründe Cebrail'i simgeleyen horoz kesmek kutsallığı yenilemek anlamına gelir. Alevi kültüründe özellikle beyaz horoza çok saygı gösterilir. XVI. yüzyıldan kalma iki yazma nüshada geçen minyatürlerde miraç resmedilirken “arş-ı a'lâ”da meleklerin saygı gösterdiği beyaz horoz görülür. Bu inanç bir yönüyle Zerdüştlüğün izlerini taşır. Melek Ta'us (Tâvus Melek) horoz, Zerdüş inancında Mithra kutsallığına kadar götürülür (Bozkurt 1995a: 37-38).

Cebrail ve horozla ilgili iki mitik öykü anlatılır. Her iki öykü de yaratılış dönemine aittir. Cebrail tanrının tahtı etrafında uçmaya başlar. “*Sen kimsin ben kimim*” diye bir ses duyar. Cebrail: “*Sen sensin, ben benim,*” der. Cebrail kırk bin yıl uçar, tüyleri kan içinde kalır. Üçüncü dönüşünde hafif bir ses ona: “*Sen yaradansın, ben de yaradılanım,*” der. Bunu tekrarlayan Cebrail'e gökyüzünün kapıları açılır. Daha sonra Cebrail Tanrı'nın habercisi olmayı üstlenir (Melikoff 1998: 239-241; Selçuk 2004. 126-131).

İkinci mitik metin horozun kurban edilmesinin Cebrail aracılığı ile kutsallaştırılması ile ilgilidir. Horozun Cebrail'in terinin damlasından yaratıldığına inanılır. Buna göre insanlar dünyada yokken Cebrail dünyayı muallakta yetmiş bin yıl gezmiştir. Yetmiş bin yıl sonra yorulmuş, tutunacak bir dal bulamamıştır. Sadece zeytin ağacının dalı varmış, o dala konmuş. Zeytin ağacının kutsallığı buradan geliyormuş. Zeytin ağacında eğlenirken yorgunluktan terlemiş, terleri dökülmüş,

dökülen terler köpük, köpükten yumurta olmuş. Tavuk yumurtasından civcivler olmuş. Tavuk ve horoz cinsi oradan türemiş. Horoz kurbanına Cebrail adı verilir ve onun ruhuna bağışlanır.

Her iki metin de Türk yaratılış mitolojisinden izler taşır. Tanrı Kayra Han ile Erlik/şeytan kara kaz şeklinde su üzerinde uçarlarken Erlik Tanrı Kayra Han'ın yüzüne su serper. Ben ondan büyüğün diye içinden geçirince uçma yetisini yitirir. Benlik taslama biçimiyle Sibiry'a'dan derlenmiş yaratılış mitolojisi ile benzerlik arz eder.

Kurban tanrıya yakın olan bir melek üzerinden değer bulur. Horozun kurban edilmesinin meşruiyeti inanca dayandırılarak güçlendirilir. Türk mitolojisinde Erlik uçma yetisini kaybedince Tanrı'nın "ol" dediği bir kaya sudan çıkar ve Erlik burada oturur. Alevi kültüründe horoz hakkında anlatılanlar, evrilen ve dönüşen yapılarıyla Türk mitolojisinden izler taşımaktadır (İnan 1995: 14-21).

Alevi kültüründe tan yeri ağardığında horozların ötüşü, Cebrail Aleyhisselamin duyulmasına işaret kabul edilir. Güne başlarken horoz üzerinden Cebrail hatırlamaları kutsal zamanı ve tanrıyı anmayı beraberinde getirir. Horozun kurban edilmesi öteki kurbanlardan daha makbul sayılır (Çörük köyü / Tozak 1935; Kuru köyü / Paskal 2011: 14).

Manisada derlenmiş benzer bir yaratılış öyküsü köpek üzerinedir. Adem'in üzerine tüküren şeytanın tükürüğünü Tanrı alıp bir yana atar. Bu tükürükten sonra hem insanın göbeği oluşur, hem de köpek yaratılır (Sakaoğlu ve Duymaz, 2002: 177) Alevi veya Sünni anlatıların her biri yaratılış üzerinedir. Farklı ve dağınık bilgilerin kökeni aynıdır ve en eski inançlara gider.

Nevruz kurbanı ve aşure kurbanı horozdan olur. Hıdırellez kurbanı kuzudan kesilir. Günümüzde de devam eder. Aslında nevruz gecesi kurban yanında semah dönülmesi gerekir, ama artık yapılmamaktadır. Geleneksel bir bayram olan Nevruz'un Alevi kültürü içinde sürdürülmesi, Hz. Ali'nin doğum gününe bağlansa da, aslında İÖ ait bayramların devamlılığı ve korunması anlamına gelir (Önal 2000: 183-197). Hıdırellez ve Nevruz bayramları hem Alevi hem de Sünni

kültür içinde devam eder (Önal 2008: 1187-120). İÖ döneme ait mevsim bayramları ortak kökene işaret eder.

C- Semahın Kutsal Öyküleri

F. Bozkurt otuza yakın semah adı verir. Kimi yer adları (Çorlu, Narlıdere vb.), kimi din adamlarının adları (Muhammed Ali, Ya Hızır, Hacı Bektaş vb.), kimi sembolik adlar (Turna, Kırat, Çark vd.) taşır (1995a: 53-120). Semah hakkında pek çok efsanevi öykü vardır. Semahı Hz. Muhammed'e kadar bağlayan efsanede, Hz. Muhammed çöşüp kendinden geçer. Allah adı geçince kendinden geçip semah döndüğü söylenir. Bir başka inanışa göre, semah Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlanır. Hırka Dağında müritleri ile ateş yakıp semah döndüğünden söz edilir (Bozkurt 1995a: 37-42).

Kırklar Semahı en çok bilinen eş metinleri bulunan ve içinden pek çok göndermeler çıkarılan bir miraç öyküsüdür. Müslüman dünyasının inançları arasında miracın önemli bir yeri vardır. Alevi kültüründe miraçta Hz. Ali, Hz. Muhammed'e don değiştirmiş olarak görünür ve ona yardım eder. Hatem yüzüğü miraçta işaret nesne olur.

Miraçta gördüğü arslandan ürken Hz. Peygamber Cebrail'in tavsiyesi üzerine parmağındaki hatem yüzüğünü aslana verir. Bu anlatı küçük farklılıklarla birlikte bütün Alevi/Tahtacı kültüründe anlatılmaktadır (Selçuk 2004: 54-55).

Hz. Muhammed miraçtan döndüğünde gaipten gelen bir ses duyar, sese doğru yönelir. Yaklaşır kapının ardında bir cemaat olduğunu anlar. Kapıyı vurur: “*Kimdir o?*” sorusuna, “*Peygamber*” diye karşılık verince, içeridekiler: “*İçimize peygamber sığmaz*” derler. İkinci kez kapıyı çalıştı aynı şeyler olur ve yine içeri alınmaz. Cebrail'in gaipden sesi gelir. Peygamber kendisini içeri almadıkları söyleyince, Cebrail, “Peygambere orda benlik olmadığı” söyler. “Ben de sizlerdenim, kapınızın turabıyım de,” diye öğretilir. Hz. Peygamber Cebrail'in dediğini yaptıktan sonra, içeri alınır. İçeridekilerin kimler olduğu sorunca, kendilerinin “Kırklar” oldukları öğrenir. İçeride otuz dokuz kişi vardır. Birinin neden eksik olduğu sorunca, Selman-ı Farisi'nin kırkinci kişi

kemberbestin oradan geldiğine inanılır (Çöriş köyü / Tozak 1933). Aynı anlayış ve öykü Mersin Tahtacılarında da görülür (Selçuk 2004: 93-94). Ali Tozak, kemberbest bağlamanın belin altı ile üstünü birbirinden ayırma, beline sahip olma anlamına geldiğini belirtmiştir.

Kırklar semahı, pek çok ritüelin ilk bilgilerini içerir. Kırklar semahı, yaşanmış olduğuna inanılan miraçta geçen olayın yinelenmesi demektir. Dolunun öyküsü, ilk müsahipliğin nasıl gerçekleştiği, miraçta yaşananların sonucunda Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'den üstün gösterilme gayretleri, peygamberliğin değil, gerçek kardeşliğin/ahret kardeşliğinin önemli olduğu gibi göndermeleri içinde barındırır.

Miraç efsanesini ayrıntıları ile, XVI. yüzyılda yazılmış olan “Menakıb’ül Esrâr Bahcat’ül Ahrâr” da geçer (Gölpınarlı 1993: 792). Badenin miraça bağlanan mitolojik bir öyküsü bulunmaktadır. Dolu eski Türk dininde Bay Ülgen’e sunulur, buna kansız kurban denir, bu kurtuluş fidiyesi olarak geçerdi (İnan 1995: 105).

Toplu bir şelikde ilk Müslüman olan Türklerin komutanı hakkında anlatılan destan da miraçta geçer. Hz. Peygamber önceki bütün peygamberleri tanır, önlerinden geçen atlı savaşçıları tanımaz, onların kimler olduğunu sorunca, kendisinden üç yüz sene sonra gelecek ve İslamı yayacak Aldulkerim Satık Buğra Han olduğu söylenir (Banarlı 1987: 268).

Mitolojik yanlışlardan/motiflerden hareketle Alevi kültürünün temel felsefesini izlemek mümkündür. Kişinin her kim olursa olsun kendini başkalarından üstün görmemesi öne çıkan temel görüştür. Dolunun öyküsünde Hz. Peygamberin Kırklar Meclisine girişinde aynı düşünce yapısı görülür. Ayin-i cemde karı koca, kadın erkek, yakın veya uzak akrabalık bağlarının hiçbir öneminin ve geçerliliğinin olmaması, herkesin bir can, bir beden, bir kan olması aynı anlayışı yansıtır.

Bir ve beraber olmak, eşit olmak M. Eliade'nin belirlediği “kutsal zaman” çağrışımının yüklü olduğu bir ibadet söz konusudur (Eliade 1991: 59-61). Pek çok menkıbede görüldüğü üzere ermiş kişiler hayvanlarla dosttur. Vahşi ve evcil olan bir aradadır. Ayin-i cemde kutsal zaman felsefesi yer alır. Kadın ve erkek bir arada ve eşit olarak ibadet eder ve herhangi bir fark gözetilmez.

Müsahip olmak ahret kardeşliğidir ve cemin en küçük birimini oluşturur. Bekâr olanlar ceme alınmazlar, evli olanlar mutlaka bir müsahip bulmak durumundadır. On iki hizmet eri ve müsahiplerden oluşan cem törenleri bir olmak, aynı canı paylaşmak “kutsal zamanı” sembolik olarak yeniden yaşamak anlamına gelir.

Müsaheplik üzerine tarihi karşılaştırmalar yapıldığı için burada tekrar edilmeyecektir (Selçuk 2004: 197-201). Mitolojik bilginin temeli ilk kutsal bilgidir. Bu ilk ve tanrısal bilgi herkes tarafından bilinmez. Bu bilgiye sahip olanlar tanrısal bir emaneti taşırlar. Abdal Musa başta olmak üzere pek çok eren hayvanlarla dosttur, bütün yaratılmışlarla birdir, onlarla hemhaldir. Bir bakıma yaratılmış olanlar eşittirler. Cennetteki zamana öykünülmesi yanında, yaratanla bir olmanın sırrına erme gayretleri söz konusudur. Ancak erenler kutsal olanı ve onun değerini çok iyi idrak etmiş ve halk arasında ermiş olma hakkına ve sıfatına sahip olmuş kişilerdir.

Alevi kültüründe sırrın kapısı ikrar vermekle başlar, kutsallığın kapısına varmanın ilk adımındır. İkinci adımı birliğin nüvesi olan müsahepliktir. Kutsal bilgi birlik bilgisidir. Ötekinden üstün olma değil, olmama iddiasıdır. Canlar içinde tek can olmak, semahta tek olanı aramak ve onu tüm sufiler gibi kalpte bulmaktır. Kendi dışında, sağında solunda değil, kendi içinde olduğunu fark etmektir. Birliğin teklüğün farkında olmak için, sır keşfedilmedir. Ayin-i cem, tek başına münzevi bir halde değil, çok insanla bir olmanın ibadete ermenin biçimi olur.

İlklerin bilgisi ayin-i cem içindeki her bir hareketin içinde saklıdır. İslam büyüklerine bağlanarak, İslam üzerinden devam eden öğretiler aslında bir efsane veya mitolojinin derinliklerinden evrilmiş ve güncelleştirilmiştir. Hz. Muhammet ve Hz. Ali arasındaki muhabbetin ardında akrabalık bağından çok daha önemli olan müsaheplik bağı vardır. Hz. Muhammed’in peygamberliği ötelenir, bir özellik veya farklılık olarak kabul görmez. Hz. Ali ve Kırklar, Peygamberle beraber ve eşit şekilde kutsal bilginin sırrına ermiş olma haliyle “toplucu” öne çıkarılır. Kırklar semahında, birliğin ruhuna uygun olarak herkesin Allah’ın huzurunda denk olduğu mesajı yinelenir.

Badenin oluşumu Kutsal Kitap bilgisinin dışından gelir. Burada tanrı buyruğu ve aracı melek devreye girer. Bir müşkülün giderilmesinin ve bereketin oluşmasının, azın çok olmasının derin ve kutsal öyküsüdür. Böylece aşk sarhoşluğu tanrıdan gelen bir emir üzerine nihayet bulur. Üzüm bir vesiledir, bir tadımlık içki tanrı buyruğunun baş döndüren ve tekrar onun arayışına geçen semah dönmeler, hep birlikte yaratana var ve bir olmanın arayışlarıdır, ibadetleridir. Sonunda kişi aradığını uzaklarda değil, kendi içinde bulur. Bade bütün arayışları tetikler, kendinden geçmeye bahane teşkil eder. Aslolan şey, tek olan Tanrı'da bir olmadır. Bir olan meclis Hak'la bir olur.

Ç- Hz. Ali ve Cenazesinin Kutsal Öyküsü

Semahta sağ ayak parmağı sol ayak parmağın üzerine bağlanır, böylece mühürlenmiş olur. Buna dara durmak denir. Dar bitinceye kadar böyle durulur. Mühürleme erkân semahlarında olur, kırklar semahında olmaz. Semahtaki ayak hareketleri ve ayak mühürlemenin bir sebebi vardır. Bu sebep kutsal bir olaya bağlanır.

Hz. Ali öleceğini bilmiş, çocuklarına: *“Yarın bir derviş gelecek, derviş benim cenazemi yıkıyacak, sarıp götürecektir. Sakın ona bir şey sormayın,”* diye nasihat etmiş. Çocukları: *“Tamam,”* demişler. Ertesi gün yüzü peçeli bir derviş gelmiş. Hazreti Ali'yi yıkamış, sarıp ufak deveyle götürmüştü.

Aradan bir zaman geçtikten sonra, aynı derviş gelip giderken Hasan ve Hüseyin demişler ki: *“Yahu bizim babamız böyle vasiyet ettti ama, babamızın gabrini bilelim, bayramlarda ziyaret edelim,”* demişler ve sormak için dervişin arkasından gitmişler. Varıp sormuşlar. O zaman derviş peçeyi kaldırmış, bakmışlar ki kendi babaları. Kaynak kişi: *“Onlara öyle gözükiyor, hani değilse bile”* diye yorumlamıştır. *“Ben size ne söyledim, ne tenbih ettim,”* demiş.

Hızlı hızlı dervişe babalarını sormak için gittiklerinde İmam Hasan sol başparmağını taşa vurmuş. Babasının bu sözleri dinlerken parmağının kanadığını görmüş. Babasından utandığı için kanayan sol ayağını görmemesi için, sağ ayak parmağını üzerine koymuş. Kanı göstermemek için

ayak bağlamış. Darlık oradan gelmiş. O darların sonunda İmam Hasan darın olsun denmiş. İmam Hasan aşkına dara durulur.

Ayak mühürlemenin öyküsü yine kutsal kişilere bağlanır. Dara durmak “darlanmak” fiilin ile birlikte, dara durmak “hesaba çekilmek” anlamındadır. Hz. Ali oğullarına yaptığı tembihin neden tutulmadığının sorgusu esnasında kanayan ayak parmağını örtme sırasında canının acıması, hem bedenen hem de ruhen gerçekleşir. Deyişin/semahın ortasına dek sembolik olarak “bu an” yaşatılır. Geçmişte yaşandığına inanılan kutsal an yinelenir.

D- Elmanın Kutsallığı

Çörtlüş köyünde meyvenin kurban edilmesi ağacın kutsallığına, yer-su ruhlarına kadar zengin çağrışımlarla yüklüdür. Elmayı kurban kesmek, elmayı kült yapar. Elma Türk kültür tarihinde şifadır. Eksikliği, çocuksuzluğu giderir, murada erdirir. Ülkeler fethetmenin simgesi olan “kızıl elma”dan halk hikâyelerine kadar elma kutsal bir emanetin habercisidir. Gök Tanrı adına gökyüzünü çadır kabul eden, güneşi bayrak sayan Oğuz Kağan’ın ülkeler fethetmesine kadar giden anlayış, gelecekte ülkesini, varını yoğunu bırakacak kimsesi olmayan hükümdarlar için elma bir çaredir (Şimşek 1996: 1-14).

E- Tavşanın Kutsallığı

Tavşan’ın eski Türk töresinde bir totem olduğunu biliyoruz. Alevi-Tahtacı kültüründe tavşan kutsal kabul edilen hayvanlardan biridir. Tavşan yenmesi hoş karşılanmaz. Tavşan hakkında anlatılanlar unutulmuş kutsal bilgiler üzerinden yürütülmektedir.

Eski Türk kaynaklarında ve yazılı dinî metinlerde tavşanla ilgili herhangi bir yasak yoktur. Tavşanın kutsallığı sadece Yahudiler arasında görülür. Tevrat kaynaklı bu bilgi dışında, Türklerin en eski inançlarında unutulmuş kalıntıların olduğu ve kutsallaştırıldığı görülmektedir. Tavşan/tavışgan on iki hayvanlı Türk takviminde dördüncü yılın adıdır. Kültür tarihi içinde önemli yeri bulunur. Tavşan hakkında halk anlatmaları dönüşüm, yeniden doğuş ve başka bir donda dünyaya gelmekle ilgidir. Tavşanın avcı sembolü olduğu, ilk Müslüman olan Satık Buğra Han’ın

avladığı tavşanın yaşlı bir bilgeye dönüştüğü, böylece İslam'ı seçtiği gibi bilgiler toplum belleğinin unutulmuş kutsallarındırlar. Bu anlatılar İran coğrafyasından başlar, Balkanlara kadar devam eder. Tavşanla ilgili oluşan inançların bir başka kökeni Maniheizm'in ve Budizm'in izlerini taşır (Roux 1997: 65-76).

G- Yer-Su Ruhlarının İzleri

Semahtan sonra miraçlama sürdüğünde, dede eline aldığı yeşil kılıf içinde bir metre uzunluğunda kayından kesilmiş bir sopa ile cemi devam ettirir. Bu sopaya erkân denir, sopanın altından çeşitli dualar eşliğinde geçilir (Gölpınarlı 1993: 793). Sopianın kayın ağacından olması, Türklerin en eski inançlarının yer-su ruhlarına bağlılığın kutsal ağaç inancının devamı niteliğindedir.

Çerağ, ışık kültürünü sembolize eder. Hizmetlerin bir kısmı birden fazla görevi üstlenir. Ateş, ışık, ayna, aydınlık her zaman olumlu olanı temsil eder. Ateş arınmadır. Ferraşın elindeki süpürge ağaçtandır, bir yanıyla sembolik işlevi vardır, öte yandan yer- su ruhlarını çağırıştırır.

H- Hz. Ali Kültü

Alevi kültürünün temel yapısı Hz. Ali'ye dayandırılır. Hz. Ali ritüellerin her yerinde vardır. Hz. Ali sadece dini bir lider değil, aynı zamanda bir kurtarıcıdır. İnsanları en zor zamanlarında ve dünyevî sıkıntılarında kurtarır. Hz. Ali hakkında anlatılan pek çok cenk öyküsü vardır. Cenknâmelerde onun kerametleri hakkında pek çok bilgi bulunmaktadır. Hastaları iyileştirme, ateşte yanmama, havada uçma, gaipten haber verme, tabiat güçlerine hâkim olma, mekân aşma bunlar arasında yer alır (Çetin 1997: 375-380).

Hz. Ali hakkında anlatılan kıssaların bir tarafı mitolojik, bir tarafı masalsıdır. Alevi düşünce yapısını pekiştiren bu kahramanlık maceraları Hz. Ali'nin İslamiyeti yayma adına yapmış olduğu mücadelelerdir.

Köylerde anlatılmaya devam eden “Kan Kalesi” adlı hikâyenin özetinden anlaşılacağı üzere, olağan ve olağanüstü bilgiler, mitolojik zamandan, masal diyarından gerçek dünyaya moral değerler, öykünmeler ve sığınmalar taşımıştır.

“Hz. Ali ve Kan Kalesi” adlı öykü, hem kitaplardan okunmuş hem de büyüklerinden işitilmiştir. Hikâye kısaca şöyledir: Bir fakir gelip Hz. Ali’den dilenmiş. Hz. Ali savaştan yeni gelmiş ve verecek hiçbir şeyi yokmuş. Dilenciye demiş ki, götür beni Kahkaha Sultan’a sat, benden aldığın para sana yeter. Kahkaha Sultan kralmış. Allahlık taslayan biriymiş. Yola düşmüşler, Kahkaha Sultan’a giderken tılsımlarla karşılaşmışlar. Sonunda nöbetçileri ikna etmiş ve Kahkaha Sultan’ın karşısına çıkmışlar. Kahkaha Sultan’ın üç dileği olmuş. İlki nehrin kaleyi bir gün kökünden alıp götürme korkusuymuş. Köle kılığındaki Hz. Ali kırk adamla nehir yatağını değiştirmiş. Kale yıkılmaktan kurtulmuş. İkinci dilek fantastik unsurlarla doludur. Yedi başlı bir dev suyun başına oturmuştur. Dev insan yiyen bir devmiş. İnsanlara sadece bir kere su verir, onu da bir insan kurban verildiğinde salıverirmiş. Köle kılığında Hz. Ali yine varıp devı öldürmüş. Üçüncüsünde Kahkaha Sultan Ali’yi istemiş. Hz. Ali Zülfikar adlı kılıcı Döldül adlı atı ile çeşitli maceralardan sonra Kahkaha Sultan ve ahalisini Müslüman etmiş.

Mersin tahtacılarında Hz. Ali ilgili pek çok mitik inanç yer alır. Hz. Ali hayvanlara hükmeder, insan ve hayvan donuna girer. Ölüleri diriltir. Öldükten sonra dirilir. Bu türden inançlar eski Türk inançlarının izlerini taşır (Selçuk 2004: 65).

Hz. Ali Hz. Peygamberin damadı, yoldaşı olmanın ötesinde, Alevi-Tahtacı inancında da çok özel bir konuma sahiptir. Olağan veya olağanüstü, dünyevî veya inanca ait her şeyde, anlatmaların model ismi Hz. Ali’dir. Miraçta Tanrı katına çıkarılan, Kırklar içinde yer alan, kendi cenazesine sahip çıkan odur. Bütün bu olağanüstülükler yetmezcesine destan ortamından masal dünyasına dek dolaştırılan, yüzyıllardır halk zevkinin büyük meraklarla takip ettiği sözlü halk kültürünün kurtarıcı kahraman odur. Meşhur olan atı Döldül’ün neredeyse bütün Türkiye’de ve Balkanlar’da ayak izleri vardır (Önal 2005: 429-431). Kılıç adı olarak toplum belleğinde “Zülfikar” özel bir yere sahiptir.

Sünni ve Alevi-Tahtacı belleğinde ikinci bir kılıç adı hatırlanmaz. Hz. Ali, dinî bir lider olmanın ötesinde, adeta inancın mitik destanın efanevî kahramanı olarak sözlü anlatımlarda yerini almıştır.

V- SONUÇ

Başta “tahtacılık”ın tarih sahnesinde yer alan bir meslek olduğu söylenmelidir. Derlemelerde genel olarak gördüğümüz şey, Alevi geleneğin eskisi kadar canlı olmadığıdır. Zamanla şehirlere taşınmalar, turizm sektöründe çalışanların duyarlılıklarının azalmış olması, gençlerin Alevi kültürünü veya dedelik kurumunu sorgulaması ile karşılaşmıştır. Dedelerin ölümü, onların yerine gelen genç dedelerin yeni kuşaklarca kabullenilmesinde zorluklar görülmüştür. Halk hukuku devam eden bir gelenek olmaktan çıkmaktadır.

Bilgili ve okur-yazar olmayan halk inancı mistik deneyimlerle öne çıkar. Halk İslamı dinî coşkunluk ve samimiyete dayalıdır ve araçlar üzerinden yürütülür. Halk Müslümanlığı Sünni ve Alevi kültüründe, mezar merkezli olması yönüyle de ortaktır, bir bakıma aracı kişiler devreye girer. Alevi kültüründe dede ve on iki hizmet erinin merkezde olduğu bir ibadet görülür. Ayin-i cemde mitolojik olayların pek çoğu yinelenir.

Ayin-i cemde de bir heyerarşik yapı söz konusudur. Müsahiplikle başlayan ve çiğildeşlikle son bulan dört kapıdan geçmeye bağlı olarak ayin ve toplum içinde bir itibar söz konusudur.

Tasavvufî öğretilerin uzağında olmayan ve önünde peygamber, müzahibi olan Hz. Ali ve oğulları çerçevesinde bir çekirdek kadro, yerini ardılları olan erenlere bırakır. Erenler de bu ermişliğin sırrı ile Müslümanlara önder olmuşlardır. Dedelik güncel olan ermişliği temsil eden makamdır. Dedenin vekili mürebbidir. Dede ve adına vekil olan mürebbi ile hizmet erleri Alevi ibadetinin temel çekirdeğini oluştururlar. Ayin-i cemde sırra ermek, ancak talip olan ikrar verenlerin ulaşabileceği makamdır.

Vahdet-i vücud anlayışı Alevi-Tahtacı kültürü ile örtüşür; vahdet-i vücud öğretisi gibi sistematik olmayan tahtacı kültürü sözlü ve simgeci bir yöntemle aynı yola çıkan bir anlayıştır. Tasavvuf kuramında, ruh cemât, nebât ve hayvanâttan geçer, daha sonra insana, ardından kâmil

insana oradan tek olana “vahdete” doğru yol alır. Alevi kültüründe yaşam biçimi ve tabiat arasındaki sıkı bağ, vahdeti vücut kuramının çok da uzağında değildir. En eski bilgiler İslamî inançlarla birlikte yürütülür.

Alevi kültürünün ritüellerinin temelinde, İslami döneme ait önemli bilgiler yer alır. Mitolojik bilgi birikimi, Alevi inancında bir külte dönüşür. Önceki bilgiler bir şekilde yinelenir. Kutsal olarak atfedilen gizemli bilgiler, Alevi geleneğinin dinî tarihi olur.

Hatayi'nin şiirleri üzerinden açıklamalar yapılmıştır. Mitolojik bilgi yanında nefesler, hem bilgi hem de ilhan verir. Nefeslerden iki türlü beslenilir. Diri olmak, ayakta kalmak, direnmek gibi öğretiler, var olma mücadelelerini yineler. Böylece nefesler gündelik yaşamda işlevsel bir güce sahip olur.

Hem Sünni hem Alevi kültürde İÖ döneme ait mevsim bayramlarının (Nevruz ve Hıdırellez) İS dönemde de devam ettirilmiş olması, geleneğin gücünü ortaya koyar. Kurbanın erkek cinsinden olması en eski inançlarla örtüşür. Bacı kavramındaki çağrışımlar, aynı klandan insanların kardeş kabul edilmelerini hatırlatır. Matemde kan akıtılmama gayretleri Budizm duyarlılığını hatırlatır. Destan çağının izleri Hz. Ali ile devam ettirilir. Toplum psikolojisi mitoloji ve destanlar üzerinden güçlendirilir, belleği yinelenir.

Alevi/Tahtacı kültürü bağdaştırıcı (Senkritik) bir yapıya sahiptir. Alevi kültürü Türklerin tarih boyunca yaşamış ve karşılaşmış oldukları hemem hemen bütün inançları bir kartopu gibi aynı bedende toplayarak gelmiştir. Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Zerdüştizm; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi pek çok inançtan izler taşır. Alevi kültürü sadece bu yönüyle bile Türk inanç ve düşünce yapısına ilham veren bir zenginliğe sahiptir. İnanç yapısı, mitik dönemi tek tanrılı dinlerle bağdaştırır; kuralları hukukî yaptırımlar içerir, ahlaklı insanlar yetiştirmeyi insanları topluma kazandırmayı amaçlar. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın kendi içindeki düzeninin sürdürülmesini gelenekler yoluyla sağlar.

KAYNAK KİŞİLER

BAHAR, Saniye 1920 Sazköy / Bodrum doğumlu, okur-yazar değil, ev hanımı.

GERÇEK, Ali Rıza, 1930 Fevziye köyü / Ortaca doğumlu, ilkokul mezunu, çiftçi ve zakir.

GÜNDEM, Hasan, 1935 Foça Mah. / Fethiye doğumlu, emekli memur.

TOZAK, Ali, 1933 Çörüş köyü / Ula doğumlu, ilkokul mezunu, tahtacı ve çiftçi.

KAYNAKÇA

Baha Said Bey, (2000), *Türkiye’de Alevî-Bektaşî, Ahî ve Nusayrî Zümreleri*, (hzl. İsmail Görkem), Kitapevi Yay, İstanbul.

BANARLI, Nihad Sâmî, (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar*, MEB Yay., İstanbul.

BİRDOĞAN, Nejat, (1995), “Tahtacıların Dünü,” *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri, 26-27 Nisan 1993 Antalya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 9-30.

BOZKURT, Fuat, (1995), “Tahtacı Gelenekleri ve Buyruk Arasındaki Koşutluklar,” *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri, 26-27 Nisan 1993 Antalya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, s.31-35.

_____, (1995a), *Semahlar (Alevî Dinsel Oyunları)*, Cem Yay., İstanbul.

BÜYÜKOKUTAN, Aslı, (2005), *Muğla Yöresi Alevî Türkmenlerinin Halk Edebiyatı ve Fokloru Üzerine Bir Araştırma*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

CASSİRER, Ernst, (2005), *Sembolik Formlar Felsefesi II, Mitik Düşünme*, (çev. Milay Köktürk), Hece Yay., İstanbul.

ÇETİN, İsmet, (1997), *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.

- ERÖZ, Mehmet, (1990), *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı, Yay., Ankara.
- ELİADE, Mircea, (1999), *Şamanizm İlk Esrime Teknikleri*, (Çev. İsmet Birkan) İmge Kitabevi, Ankara.
- _____, (1991), *Kutsal ve Dindışı*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Gece Kitapları, Ankara.
- ENGİN, İsmail, (1998), *Tahtacılar Tahtacı Kimliği ve Demografik Yapısı*, Ant Yay., İstanbul.
- ERGİN, Muharrem, (1997), *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, 4. bs., TDK Yay., Ankara.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki, (1993), "Kızıl-Baş" *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, 789-795.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1993), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 3.bs., Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- _____, (1981), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. bs., Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.
- İNAN, Abdulkadir, (1995), *Tarihte ve Günümüzde Şamanizm Materyeller ve İncelemeler*, TTK Yay., Ankara.
- MÉLIKOFF, İrenè, (1994), *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, (çev. Turan Alptekin), İstanbul.
- _____, (1998), *Hacı Bektaş Efsanesinden Geleceğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- METİN, İsmail, (1995), *Alevilerde Halk Mahkemeleri*, 2.bs., Alev Yay., C.2, İstanbul.
- MEVLANÂ, (1995), *Mesnevî*, 3. Bs., (çev. Veled İzbudak), MEB Yay., İstanbul, II. Cilt.
- ROUX, Jean Poul, (1997), "Türk İnançlarında Tavşan," *Yabancı Araştırmacılar Gözüyle Alevilik Aynayı Tuttum Yüzüme Ali Göründü Gözüme*, Ant Yay., İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim ve Ali Duymaz, (2002), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları İnceleme-Metin*, Ötüken Yay., İstanbul.
- SELÇUK, Ali, (2004), *Tahtacılar Mersin Tahtacıları Üzerine Bir Araştırma*, Yeditepe Yay., İstanbul.

- SUBAŞI, Necdet, (2003), “Anadolu Aleviliği Üzerine,” *Bilimname I*, 175-195.
- ŞİMŞEK, Esmâ, (1996), “Türk Folklor ve Halk edebiyatında Elma,” *Türk Dünyası Araştırmaları*, 105, 1-14.
- OTTER, Anke ve M.A. Beaujean, “Tahtacıların Kutsal Kitabı Buyruk Hakkında Birkaç Söz,” *I. Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri, 26-27 Nisan 1993 Antalya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1-8.
- OCAK, Ahmet Yaşar, (1996), *Alevîliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu’da İslâm-Türk Heteredoksisinin Teşekkülü*, 2. bs., Dergâh Yay., İstanbul.
- ÖNAL, Mehmet Naci (2005), *Muğla Efsaneleri Araştırma - İnceleme*, 2.bs., Muğla Üniversitesi Yay., Muğla.
- _____, (2000), “Muğla’da Nevruz,” *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, II, 1, 183-197.
- _____, (2008), “Muğla’da Hıdırellez Bayramı,” 38. *ICANAS Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Ankara.
- _____, (2009), “Kutsalın Türk Kültüründeki İzleri: Tanrısal imgecilik,” *Milli Folklor*, 84, 57-72.
- PASKAL, Gülten, (2011), *Milas/Koru Köyü Halk Kültürü*, Muğla Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Çalışması.
- TÜRKDOĞAN, Orhan, (1995), *Alevi Bektaşî Kimliği*, Timaş Yay., İstanbul.
- YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya, (2002), *Anadolu’da Alevi ve Tahtacılar*, (hzl. Turhan Yörükân), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- YILDIRIM, Ali, (2010), *Alevi Hukuku ve Düşkünlük*, Doruk Yay., İstanbul.

FOTOĞRAFLAR:

Fotoğraf 1: Geleneksel tahtacı kıyafeti, Kuru köyü / Milas

Fotoğraf 2: Ali Tozak, Çörüş Köyü / Ula